

Циганенко В. Л.

Харківський національний університет радіоелектроніки

ХУДОЖНІ ОБРАЗИ КИРИЛА Й МЕФОДІЯ НА СТОРІНКАХ «ПАЛІНОДІЇ» ЗАХАРІЇ КОПИСТЕНСЬКОГО

Стаття присвячена образам братів Кирила й Мефодія. Під час змалювання постатей автор використав історичну й теологічну літературу. Саме рівноапостольні святі Кирило та Мефодій були авторами першої слов'янської абетки, з ними пов'язаний переклад церковнослов'янських книг слов'янською мовою. Просвітителі також сприяли поширенню християнської віри на Русі. Зважаючи на неоціненний внесок рівноапостольних братів, Захарія Копистенський створив позитивні образи християнських мислителів за допомогою різних художніх засобів.

Ключові слова: образ, брати Кирило й Мефодій, Захарія Копистенський, «Палінодія», християнство, художня мова.

Постановка проблеми. В українській літературній православній думці особливе місце належить постатям Кирила й Мефодія. Саме з ними пов'язане виникнення слов'янської абетки та поширення християнської віри. Їхня заслуга спонукала багатьох дослідників, художників до осмислення цих постатей. Одним із таких мислителів був Захарія Копистенський.

Захарія (чернече ім'я) Копистенський (бл. 1590–1627) – релігійний і культурний діяч, письменник-полеміст, богослов. Біографічних відомостей про Захарію Копистенського зовсім небагато. Припускають, що народився він у Галичині, вчився в школі Львівського братства. Про подальше навчання відомостей немає. З 1616 р. перебував у Київському братстві. У 1617 р. відкрив типографію, де видає Часослов (1617) із двома передмовами, брав участь у виданні «Анфологіону» й «Бесід Іоана Златоуста на послання апостола Павла». З 1624 р. став архимандритом Печерського монастиря.

Прославився великою ерудицією, був перекладачем, редактором, автор полемічних трактатів, проповідей, передмов. Написав «Книгу про віру єдину, святу» (1619, або 1620–1621) (видав під псевдонімом Азарія), «Книгу про правдиву єдність православних християн» (1625), «Палінодію» (1619–1622), «Панегірик князеві Острозькому». У його творах кожне твердження підкріплюється документами й посиланнями на багатьох авторів. Це свідчить про великі знання Захарії Копистенського не тільки богословської літератури, а і юридичної та історичної.

У XVI–XVII ст. в українській літературі поширилася полемічна література. Українські письменники-полемісти за допомогою слова боролися з католицькою церквою за релігію, права, мову українського народу. Католики намагалися залучити на свій бік вище православне духовенство й зробити його своїм зрядям у боротьбі за політизацію українського населення [6, с. 3].

Полеміка між православними й католицькими літераторами велася стосовно розходжень у віровченні, а також навколо громадського й культурного життя. Твір «Палінодія» з'явився як відповідь на трактат Лева Кревзи «Оборона церковної єдності» й має таку саму структуру.

«Палінодія» присвячена багатьом питанням, що пов'язані з християнством, у тому числі розглядаються постаті Кирила й Мефодія.

У статті ми розглянемо, як Захарія Копистенський змалював образи відомих християнських мислителів Кирила й Мефодія на сторінках «Палінодії».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження В. Завитневича присвячене саме «Палінодії» Захарії Копистенського та її місцю в історії західноруської полеміки XVI–XVII ст. [5]. У роботі дослідник аналізує всю західноруську полемічну літературу, особливу увагу звертає на причини виникнення полемічної літератури. В. Завитневич говорить, що боротьба між католиками й православними почалася ще від перших місіонерів, які принесли православну віру на територію Русі й Польщі [5, с. 8]. Пізніше західні (католики – В. Ц.) місіонери для розповсюдження

своїєї віри вилучали «плоди першої православної місії» [5, с. 9]. Не обійшов В. Завитневич і вчену діяльність Захарії Копистенського, зокрема автор дослідження ставить питання про роль Львівського братства в житті полеміста.

Вивченням діяльності Захарії Копистенського й, зокрема, його «Палінодії» займався П. Загайко. Він проаналізував історію написання твору та коротко охарактеризував його. Постаті християнських просвітителів Кирила й Мефодія дослідник не вивчав [6].

Не обійшов увагою твір «Палінодія» Захарії Копистенського й О. Неменський, а саме автор досліджував біографію полеміста, його твори. Вивчаючи «Палінодію», дослідник звертає свою увагу на форму викладу і зміст аргументів, якими апелює Захарія Копистенський у полеміці з католиками [11].

На відміну від попередніх дослідників, О. Неменський згадує діяльність Кирила й Мефодія. Відзначається, що Захарія Копистенський багато уваги приділяє духовній єдності слов'янських народів: «Моравы, Чехъ, Угровъ и Ляховъ, хто бы их окрестилъ и научилъ вѣры отъ початку, повѣдаю, же были окрещены отъ епископовъ Грецкихъ и вѣры научены не иншей, ено той, которую и нынѣ церковъ всходняя визнаваесть» [7, с. 987]. Саме завдяки діянням рівноапостольних Кирила й Мефодія слов'яни прийняли християнство від Константинополя [11].

М. Брайчевський приділив значну увагу утвердженню християнства на Русі. Досліджуючи цю проблему, науковець звернув увагу й постаті Кирила та Мефодія. Зокрема, автор стверджує, що рівноапостольні брати ходили з місією в Болгарію, Хозарію та Моравію, де створили азбуку і принесли християнство. Під час хозарської місії братів Київська Русь уже була християнською державою [1].

Розглядаючи питання просвітницької місії святих Кирила та Мефодія, С. Шумило стверджує, що брати брали безпосередню участь у хрещенні Русі. Тут же була створена слов'янська азбука. Художні образи дослідник не розглядав [17].

Т. Юречко, вивчаючи місію рівноапостольних братів Кирила та Мефодія, приділив значну увагу хазарській місії просвітителів. Автор говорить, що Кирило та Мефодій безпосередньо пов'язані з хрещенням росів, у 861 р. в Києві відбулося хрещення киян [18, с. 4].

Крім згадуваних дослідників, життя і творчість Захарії Копистенського, не оминаючи увагою «Палінодію», розглядали І. Франко, М. Грушев-

ський, С. Єфремов, Д. Чижевський, М. Грицай, В. Микитась, В. Кречотень, Є. Пшеничний, І. Шевченко, Н. Яковенко, П. Степенькіна, Ю. Ларін та ін. Але образи рівноапостольних Кирила й Мефодія вони не аналізували [2; 3; 4; 8; 9; 10; 12; 13; 14; 15; 16; 19; 20].

Отже, дослідники «Палінодії» Захарії Копистенського практично не аналізували образи Кирила й Мефодія, а акцентували увагу на їхній історичній місії. Художні образи під час змальовання рівноапостольних братів також не розглядали.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити, як змальовано образи відомих християнських мислителів Кирила й Мефодія на сторінках «Палінодії» Захарії Копистенського.

Виклад основного матеріалу. «Палінодія» складається з чотирьох частин. Образи Кирила й Мефодія змальовані в третій частині розділу першого артикулу другого, що має назву «Мефодія и Кириль отъ патріархи Константинопольского и отъ царя Михаила Порфирогенета посланы были до Словенскихъ народовъ, при которыхъ тогожь языка народове – Чехове, Моравяне, Ляхове и Угрове не отъ костела Латинского, але отъ столицы апостолской Константинопольской вѣру христіанскую первогне и съ початку приняли» [7, с. 986–999]. Це вже підкреслює важливість постатей Кирила й Мефодія в установленні християнства. Тож проаналізуємо ці образи.

Починається ця частина повідомленням про причину приходу Кирила й Мефодія до слов'янських народів – наvertати їх на «вѣру христіанскую». Були просвітителі родом із «Фессалоники», і послав їх константинопольський цар Михайло Порфирогенет. Далі описується шлях братів до слов'янських народів – «зъ Болгаріи и Сербіи до Угоръ», потім прийшли до моравів і чехів. Пізніше саме тут і були написані Житія Кирила й Мефодія.

Захарія Копистенський намагається визначити час, коли брати Кирило й Мефодій прийшли на слов'янську землю. Для цього він звертається до різних джерел: праць Мартина Баронія, Іоанна Зонари та ін. Проаналізувавши ці дані, полеміст стверджує, що «сотвориже сей Константинъ Славенская писмена и книги зъ Греческаго на Словенскій языкъ преведе, во время Михаила, царя Греческаго, и Бориса, князя Болгарского, отъ создания міра 6363» [7, с. 987]. Говорячи це, автор «Палінодії» наголошує, що слов'янську мову всі сприйняли належно, навіть церковна служба велася цією мовою [7, с. 988].

Кирило й Мефодій узяли безпосередню участь у хрещенні «Моравы, Чехъ, Угровъ и Ляховъ», і тут Божа служба стала відбуватися слов'янською мовою [7, с. 989]. На питання, чим же керувалися Кирило й Мефодій під час створення слов'янської азбуки, Захарія Копистенський дає відповідь: «сотворяже по подобію и по образу Греческихъ писмень буквъ 24, Словенскихъ же надъ-то буквъ 14, и собра всѣхъ писмень со дифтонгами 38, и сице сотворъ Словенская писмена, книги зъ Греческого на Словенскій переведе языкъ» [7, с. 990].

На закінчення розповіді про Кирила й Мефодія полеміст ще раз наголошує на діях рівноапостольних: «Зложилъ Словяномъ алфавитъ на кшталтъ лѣтеръ алфавиту Грецкого, и книги зъ Грецкого тымижъ литерами на языкъ Славенскій переложилъ» [7, с. 999]. Навіть Папа Римський підтримав діяння Кирила й Мефодія.

Під час змалювання образів Кирила й Мефодія Захарія Копистенський використовує різноманітні художні засоби, а саме: епітети (*праведнѣйшая церква; далъ хвалу Богу*); метафори (*слова Божого съяти; христіанскую вѣру до домовъ своихъ приносили; права вѣра;*

увѣрилъ отъ церкве Константинопольской; на око видѣти дается; отъ Грековъ приняли вѣру; вѣра ... вцеплена была); порівняння (*куколь ... розсѣваючи, якъ оный врагъ чловѣкъ спячимъ чловѣкомъ звиклъ чинити*); інверсії (*вѣра христіанская; писма Россіе; Мефодія святого*); емоційні слова (*выродкове броятъ; за дивъ собѣ почиталъ; похвалилъ*); звертання (*кождый чителнику православный; правовѣрный христіанине*); рефрени (*переложилъ и перевелъ; алфавитъ ... написалъ былъ и зложилъ; какой абовѣмъ сами были вѣри, какой и иншихъ научали..., какой были тыи, отъ которыхъ на тоей вѣры проповѣдь были посланіи*); антитези (*Латинская вѣра – вѣра христіанская, Константинопольская; алфавитъ Латинскій – алфавитъ Грецкій, Словенскій*) тощо.

Висновки і пропозиції. Отже, Захарія Копистенський у «Палинодії» змалював образи відомих християнських мислителів Кирила й Мефодія як осіб, які створили слов'янську азбуку й запровадили християнство на слов'янських землях. Під час зображення просвітителів полеміст використовував різноманітні художні засоби для підкреслення важливості місії рівноапостольних братів.

Список літератури:

1. Браичевський М. Ю. Утвердження християнства на Русі: монографія. Київ: Наук. думка, 1988. 260 с.
2. Грицай М. С. Давня українська література. Київ: Вища шк., 1989. 413 с.
3. Грушевський М. С. Історія української літератури: в 6 т.; 9 кн. Київ: Обереги, 1995. Т. 6. Кн. 1. 708 с.
4. Сфремов С. Історія українського письменства Київ: Феміна, 1995. 678 с.
5. Завитневич В. З. «Палинодия» Захарии Копыстенского и ее место в истории западнорусской полемики XVI и XVII вв. Варшава, 1883. LXXV, 400 с.
6. Загайко П. К. Українські письменники-полемісти кінця XVI – початку XVII ст. в боротьбі проти Ватикану і унії. Київ: АН УРСР, 1957. 85 с.
7. Копистенський З. Палинодия. *Русская историческая библиотека*. Санкт-Петербург, 1876. Т. 3. С. 313–1190.
8. Кречотень В. І. Вступ. *Українська література XVII ст.* Київ: Наук. думка, 1987. С. 8–10.
9. Ларін Ю. В. Рецепція творчості Захарії Копистенського в літературознавчій науці. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. № 190. Вип. 60. Част. II. С. 61–69.
10. Микитась В. Л. Українська література в боротьбі проти унії: дослідження. Київ: Дніпро, 1984. 242 с.
11. Неменский О. Б. Представление о славянской общности в «Палинодии» Захарии (Копыстенского). *Славянский мир в 3-м тысячелетии: славянская идентичность – новые факторы консолидации*. Москва: Институт славяноведения РАН, 2008. С. 120–127.
12. Пшеничний Є. Захарія Копистенський і культурно-просвітницький гурток Єлисея Плетенецького. *Українське бароко: матеріали I конгресу Міжнародної асоціації українців (Київ, 27 серпня – 3 вересня 1990 р.)*. Київ, 1993. С. 144–153.
13. Степенькіна П. Захарія Копистенський. *Українська біографістика: зб. наук. праць / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біографічних досліджень; редкол.: В. І. Поник (відпов. ред.) та ін.* Київ, 2008. Вип. 4. С. 67–81.
14. Франко І. Я. Нарис історії українсько-руської літератури. Львів, 1910. 444 с.
15. Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до доби реалізму) / худож. оформл. В. М. Штогриня. Тернопіль: Презент за участю ТОВ «Феміна», 1994. 480 с.
16. Шевченко І. Україна між Сходом та Заходом: Нариси з історії культури до поч. XVIII ст. Львів: Інститут історії церкви Львівської богословської академії, 2001. 250 с.

17. Шумило С. До питання просвітницької місії святих Кирила і Мефодія, винайдення слов'янської писемності і початкової християнізації Русі в IX ст. *Сіверянський літопис*. 2016. № 1 (127). С. 3–17.
18. Юречко Т. І. Місія святих рівноапостольних Кирила та Мефодія серед слов'ян. URL: <https://krpa.edu.ua/statti/1237-misiia-sviatykh-rivnoapostolnykh-brativ-kyryla-ta-mefodiiia-sered-slov-ian.html>.
19. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVII ст. Київ: Критика, 2002. 416 с.
20. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ: Критика, 2005. 581 с.

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ОБРАЗЫ КИРИЛЛА И МЕФОДИЯ НА СТРАНИЦАХ «ПАЛИНОДИИ» ЗАХАРИИ КОПЫСТЕНСКОГО

Статья посвящена образам Кирилла и Мефодия. При их описании автор использовал историческую и теологическую литературу. Именно равноапостольные святые Кирилл и Мефодий были авторами первой славянской азбуки, им приписывают перевод церковнославянских книг на славянский язык. Просветители способствовали распространению христианской веры на Руси. Их вклад неоценимый. Именно поэтому Захария Копыстенский изобразил братьев положительно с помощью разных художественных средств.

Ключевые слова: образ, братья Кирилл и Мефодий, Захария Копыстенский, «Палинодия», христианство, художественная речь.

ARTISTIC IMAGES OF KYRYLO AND METHODIUS ON “PALINODIYA” PAGES BY ZACHARY KOPYSTENSKY

The article is dedicated to the images of Equal to the Apostles brothers Kyrylo and Methodius Zachary Kopystensky described on the pages of polemical treatise “Palinodiya”. Kyrylo and Methodius made invaluable contribution to enlightenment public education and spreading Christianity among Slav. The literature language of the work had the same aim, that is epithets, comparisons, metaphors, inversions, emotional words, addresses, refrains, antitheses etc which emphasized the importance of their mission for Slav. While describing the historical events connected with the activities of the enlighteners Kyrylo and Methodius, Zachary Kopystensky used both historical and theological literature. Polemist emphasizes it is due to the activities of the brothers divine service was held in the Slavonic language and Christianity spread.

Key words: image, brothers Kyrylo and Methodius, Zachary Kopystensky, “Palinodiya”, Christianity, literature language.